

Taalportfolio NT2 12+ en taaleisen in het onderwijs, een verkenning

THEUN MEESTRINGA EN MONIC BREED

In Nederland wordt het Europees Taalportfolio in toenemende mate gebruikt bij het onderwijs in moderne vreemde talen in vo, roc en bve en voor Nederlands als tweede taal voor (jong)volwassenen. Onlangs is het Europees taalportfolio ook beter hanteerbaar gemaakt voor leerlingen die Nederlands als tweede taal leren van twaalf jaar en ouder.

Voor docenten Nederlands (als tweede taal) is het denk-kader van het Europees Referentiekader – waarop het taalportfolio is gebaseerd – relatief nieuw. Een van de eerste vragen die zij zich zullen stellen, is die naar de relatie van de niveaus van dit Taalportfolio NT2 voor 12 jarigen en ouder en de eindexamens Nederlands. In dit artikel geven de auteurs een indicatie van de relatie van de schaal van het taalportfolio met de taaleisen die in het voortgezet onderwijs aan leerlingen gesteld worden, als opmaat voor verder onderzoek.

Het CEF en het Taalportfolio

Het *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment* (Council of Europe, 2001), in Nederland ook wel het ‘Europees Referentiekader’ genoemd, is een beschrijving van zes opeenvolgende

niveaus van taalbeheersing (Basisgebruiker A1, A2, Onafhankelijk gebruiker B1, B2, en Vaardig gebruiker C1 en C2). Deze niveaubeschrijving biedt een algemene basis voor de ontwikkeling van leerplannen, taalcursussen, toetsen en examens, tekstboeken in Europa.

Naast de Europese schaal van taalvaardigheid (CEF) is het Europees taalportfolio het instrument waarmee die doelen worden gerealiseerd. Het portfolio bestaat uit een Taalpaspoort, een Taalbiografie en een Taaldossier met Checklists voor vijf vaardigheden: luisteren, gesprekken voeren, spreken, lezen en schrijven.

Het Taalpaspoort geeft een samenvatting van de beheersing van verschillende talen, per taal in vijf vaardigheden. In de Taalbiografie kan de leerling ervaringen met taalleren samenvatten. In het Taaldossier worden bewijsstukken verzameld die aantonen dat de leerling het bedoelde niveau werkelijk beheerst. Met behulp van Checklists, waarin de vaardigheden per niveau door ik-kan-formuleringen (descriptoren) met voorbeelden en korte toelichtingen geconcretiseerd worden, kan de leerling nauwkeurig aangeven welk niveau hij voor de verschillende vaardigheden denkt te beheersen. Voor meer informatie over het Referentiekader en het

Taalportfolio wordt de lezer verwezen naar De Jong (2001) en Broeder en Aarts (2005).

Het Taalportfolio NT2 12+

De checklists zijn voor leerling en docent belangrijk om te zien wat leerlingen wel of niet beheersen en op welk niveau er verder gewerkt en geleerd kan worden. De voorbeelden bij de descriptoren, bij de 'ik kan beschrijvingen' moeten daarom voor de leerling herkenbaar zijn. De voorbeelden in checklists van taalportfolio voor moderne vreemde talen wijken dan ook af van die voor een tweede taal. Het perspectief op het gebruik van de talen is anders: gebruik je de talen in het buitenland of in je dagelijkse omgeving, op vakantie of vooral op school en werk?. Vandaar dat er, na de toepassing voor moderne vreemde talen, gewerkt is aan een Raamwerk NT2 (dat gebaseerd is op het CEF, maar specifiek gericht is op het leren van een tweede taal) en een Taalportfolio NT2 met checklists voor Nederlands als tweede taal; eerst voor volwassen tweede-taalleerders met veel voorbeelden uit de beroepswereld en de beroepsopleidingen (Dalderop, Liemberg & Teunisse, 2002) en nu – op aanvraag van en samen met de sectie NT2 van Levende Talen, Marant Educatief en isk- en vmbo-scholen in Arnhem en Nijmegen – voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Om het werken met het Taalportfolio gemakkelijk en attractief te maken is onder verantwoordelijkheid van het Nationaal Bureau voor Moderne Vreemde Talen (Nab/MVT) een website ontwikkeld, waarop de leerling zijn Taalbiografie kan invullen en voor verschillende talen zijn vorderingen en een taaldossier kan bijhouden. Het taalportfolio NT2 12+ is daarin opgenomen. Dit betekent dat de leerling via <www.europeestaalportfolio.nl> voor Nederlands (als T2) en Engels, Frans, Duits of nog een andere taal zijn vorderingen kan vastleggen en bijhouden en dat de

docent via dezelfde site daarin inzage krijgt. Daarnaast is een papieren versie beschikbaar die vooral voor de docent een handig overzicht biedt van alle (deel)vaardigheden van de checklists (zie <www.slo.nl/isk>).

De niveaus van het CEF en de eindexamens MVT

De vraag naar de relatie tussen de Europese schaal voor taalvaardigheid en de niveaus van Nederlands eindexamens speelt al langer voor moderne talen, waar het Taalportfolio in de jaren negentig geïntroduceerd is. Rond de eeuwwisseling hebben Staatsen en Stoks (2001) eindexamenprogramma's mvt voor vmbo en havo/vwo geanalyseerd. Van Hest, De Jong en Stoks (2001) onderzochten de opgaven van diverse eindexamens. De conclusie was dat de aanvankelijk eenvoudig lijkende operatie erg complex bleek te zijn. Om te beginnen bleek het nodig zes tussenniveaus in te voegen om een nauwkeuriger beeld te kunnen geven (bijvoorbeeld A.1.1 gaat vooraf aan A.1.2 dat samenvalt met A1). Over het algemeen werden de eindtermen vaker hoger ingeschaald dan de opgaven en zat er nogal een grote spreiding over de schalen tussen opgaven van een examen. Het examen Engels vwo bevatte bijvoorbeeld zowel opgaven op B1.1-niveau als op C1.1-niveau. Duidelijk werd in elk geval dat er grote verschillen tussen de talen zijn die niet in de eindexamenprogramma's tot uitdrukking komen. Van Hest, de Jong en Stoks (2001) vatten de gevonden relaties in Tabel 1 samen. Dat het bepalen van het niveau van gegeven taken geen eenvoudige opdracht is, is ook elders beschreven (Van Kleunen, Leenders & Noijons, 2004; Van Kleunen & Noijons, 2005). Er is, vinden deze auteurs, behoefte aan gevalideerde, geijkte illustraties bij de ik-kan-formuleringen op de verschillende niveaus en aan een valide methode om leesen spreekprestaties te beoordelen.

Vaardigheid	Taal	Schooltype	Schatting Examenprogramma (eindtermen)		Schatting Eindexamen (opgaven examen)
LEZEN	Engels	vwo	B2.2	<	C1.1
	Engels	havo	B2.1	<	B2.2
	Duits	havo	B2.1	=	B2.1
	Frans	havo	B2.1	>	B1.2
LUISTEREN	Engels	vwo	B2.2	<	C1.1
	Duits	vwo	B2.2	=	B2.2
	Duits	havo	B2.1	=	B2.1
	Duits	mavo-d	---*	=	B1.1
	Duits	mavo-c	B1.1	>	A2.2
	Frans	vwo	B2.2	>	B1.2
	SPREKEN	Engels	vwo	B2.1	>
Engels		havo	B1.2	=	B1.2
Duits		vwo	B2.1	>	A2.2
Duits		havo	B1.2	<	A2.2
Frans		vwo	B1.2	>	A2.1
Frans		havo	B1.1	--	geen data

* In het nieuwe examenprogramma voor het vmbo komt luistervaardigheid niet voor in het verrijksdeel en kan dus niet met het oude d-niveau van het vbo-examen worden vergeleken.

Tabel 1: Vergelijking schattingen examenprogramma's en eindexamens (overgenomen uit Van Hest, de Jong en Stoks, 2001)

Nederlands (als T2) en eisen in het vmbo

Voor Nederlands als tweede taal heeft Valk (2002) een stappenplan gemaakt om het NT2-niveau van lesmateriaal te bepalen en te selecteren voor een bepaald niveau. Ze heeft daarvoor onder meer gebruik gemaakt van een

studie over taalniveaus NT2 in het voortgezet onderwijs (Valk & Heesters, 2001) en een conceptversie van het Raamplan NT2. Daarbij heeft ze lesmateriaal voor verschillende vakken voor havo/vwo en vmbo geanalyseerd. In Tabel 2 zijn haar bevindingen geplaatst in de hierboven gebruikte niveaauanduiding.

Vak	Onderbouw vmbo	Onderbouw havo/vwo	Bovenbouw vmbo	Bovenbouw havo/vwo
Nederlands	B2.1	B2.1	B2.1	C1.1
Aardrijkskunde	B1.2	B2.1	-	C1.1
Geschiedenis	B2.1	B2.1	B2.2	C1.2
Economie	B1.2	B1.2	B2.1	C1.2
Biologie	B1.2	B1.2	B2.1	-
Natuurkunde	B1.1	B2.1	B1.2	B2.2
Scheikunde	B1,1	B2.1	B1.2	B2.2
Wiskunde	B1.1	B1.2	B1.2	B2.2

Tabel 2: Indicatie van het NT2-niveau van teksten uit lesboeken per vak (gebaseerd op Valk 2002)

Nederlands op de grens van vmbo en mbo

Hofman (2003) buigt zich over de vraag welke taalvaardigheden impliciet worden vereist in de mbo-opleidingen op niveau 1 (assistent-niveau) en 2 (niveau van basisberoepsbeoefenaar) van de afdeling Motorvoertuigentechniek (unit Techniek) van deelnemers die vanuit een vmbo-school naar ROC Utrecht doorstromen. Op grond van het Raamwerk NT2 voor BVE, observaties en interviews komt zij de volgende inschatting (zie Tabel 3).

Taalvaardigheid	vmbo	mbo
Luisteren	B2	C1
Lezen	B2	C1
Gesprekken	B2	B2
Spreken	B1	B2
Schrijven	B1	B2

Tabel 3: Taalvaardigheidseisen VMBO- en MBO in de sector motervoertuigentechniek (gebaseerd op Hofman, 2003)

De taalvaardigheidsniveaus in de concrete onderwijspraktijk van lessen en materialen van vmbo en mbo tonen verschillen op het gebied van zowel luisteren en lezen als spreken en schrijven. Gespreksvaardigheden in vmbo en mbo sluiten goed aan. Hofman spreekt van een dubbele discrepantie. Ten eerste sluiten de taalvaardigheidseisen van het mbo niet aan bij de eisen die in het vmbo aan de leerling gesteld worden. En ten tweede doet het mbo in het onderwijs een beroep op taalvaardigheidseisen die niet aansluiten bij de taalvaardigheidseisen van de concrete beroepspraktijk. Hofman betoogt dat taalvaardigheidseisen in het mbo direct gerelateerd dienen te zijn aan de taalvaardigheidseisen van de beroepspraktijk.

Nederlands in het mbo

Cinop publiceerde in 2004 een onderzoek naar Nederlands in het mbo (Neuvel, Bersee, Den Exter & Tijssen, 2004). Gegevens zijn verzameld van leerlingen die zelf hun eigen

	SPREKEN	LUISTEREN	SCHRIJVEN	LEZEN
entreeniveau 1,2	A2.2	A2.2	A2.2	A2.2
opleidingseis 1,2	A2.2	A2.2	A2.2	A2.2
eisen beroepspraktijk 1,2	B1.2	B1.2	B1.2	B1.2
entree niveau 3,4	B1.2	A2.2	A2.2	A2.2
opleidingseis 3,4	B2.1	B2.2	B2.1	B2.1
eisen beroepspraktijk 3,4	B2.2	B2.2	B2.2	B2.2

Tabel 4: Docentenoordelen (n=210) uit het mbo ten aanzien van aanwezige en benodigde taalvaardigheid van leerlingen, voor de opleiding en beroep (gebaseerd op Neuvel e.a., 2004)

taalbeheersing beoordelen (met een aansluitende taaltoets) en van docenten die de taalbeheersing van de groep van instromende leerlingen en de gevraagde taalbeheersing in de beroepspraktijk van de leerling waarderen. Daarbij maken onderzoekers gebruik van de schaalindeling van het CEF. Ze komen in de eerste plaats tot de conclusie dat die verschillende oordelen nogal uit elkaar liggen. Leerlingen schalen zichzelf hoger in dan de taaltoetsen laten zien. Docenten achten de niveaus van de aan de leerling gestelde eisen in de opleiding en in de beroepspraktijk als flink hoger dan die waarmee de leerlingen de school binnen komen.

Wij vatten de gegevens van Neuvel e.a. als volgt samen in Tabel 4. Niveau 1 tot en met 4 staat voor de opleidingsniveaus van het mbo, respectievelijk het niveau van de assistent, de basisberoeps-beoefenaar, de vakfunctionaris en de middenkaderfunctionaris en specialist.

Voor de samenstelling van deze tabel hebben we gebruik gemaakt van Bersee en Den Exter (2005). We hebben de pieken in de cellen weergegeven en geven zo niet de spreiding weer in de oordelen. De spreiding in de oordelen van de docenten is overigens opvallend groot, wat er wederom op wijst dat het werken met de niveaus geen eenvoudige opdracht is.

De voornaamste conclusie die de onderzoekers trekken is dat er in het mbo een belangrijke taak ligt om het taalvaardigheidniveau Nederlands van de leerlingen te verhogen. Tussen de taalbeheersing waarmee naar oordeel van de docenten de leerlingen de opleiding binnenkomen en wat in de opleiding en in de beroepspraktijk vereist is, zitten namelijk grote verschillen (van een tot anderhalf niveau), terwijl het schort aan ruimte (tijd) en materiaal om leerlingen in de taalverwerving Nederlands bij te staan. Voor het Cinop was het tijd om de noodklok over Nederlands in het mbo te luiden.

Nederlands in beroepsprofielen

Tot slot van dit literatuuroverzicht komen we bij het Referentiedocument dat op verzoek van de BVE-raad gepubliceerd is (Driessen, Liemberg, Leenders, Den Exter & Van Kleunen, 2004) en dat een grote rol speelt bij de beschrijving van de beroepscompetenties voor de diverse opleidingen door de Expertisecentra voor de verschillende beroepsvelden. Bij het beschrijven van de competenties heeft de BVE-raad aanbevolen dat gebruik gemaakt moet worden van het CEF en Raamwerk NT2 voor volwassenen

	LUISTEREN	LEZEN	GESPREKKEN VOEREN	SPREKEN	SCHRIJVEN
Monteur Elektrotechniek	B1	B1	B1	-	B1
Engineer Elektrotechniek	C1	C1	B2	B2	B2
Nederlands voor niveau 1,2	B1	B1	A2	A2	A2
Nederlands voor niveau 3,4	C1	C1	B2	B2	B2

Tabel 5: Weergave van de schattingen met betrekking tot gewenst niveau voor twee opleidingen en leren en burgerschap op twee opleidingsniveaus (gebaseerd op Driessen e.a., 2005)

(Dalderop, Liemberg & Teunisse, 2002). In alle competentieprofielen komen nu opmerkingen als dat voor dit beroep een leesvaardigheid op niveau B1 (bijvoorbeeld) is vereist, en een spreekvaardigheid op niveau C1, enzovoort.

In het referentiedocument worden de mogelijkheden om dit te doen op grond van een bepaalde procedure verkend. Overigens gebeurt dit in het document voor MVT en Nederlands; we beperken ons hier tot het hoofdstuk over Nederlands. In het Referentiedocument is het Raamwerk NT2 gebruikt als voorbeeld voor de beschrijving van het eindniveau van vereiste taalvaardigheid voor de Engineer en de Monteur Elektrotechniek, en het Nederlands in opleidingen op mbo-niveau 1,2 en 3,4. Een en ander is in Tabel 5 samen te vatten.

Samenvatting

Op grond van bovenstaande verkenning van de literatuur menen we dat het mogelijk is een samenvatting te geven die een indicatie kan zijn voor de relatie van de taalbeheersingniveaus met de taaleisen die in het voortgezet onderwijs bij Nederlands en andere vakken aan de orde zijn. Op grond van de hierboven weergegeven gegevens, die in dit verband – hoe zorgvuldig ze ook tot stand gekomen zijn – slechts te waarderen zijn als eerste oefeningen in het greep krijgen op de betekenis van het Europees Referentiekader voor het onderwijs in en van Nederlands als vak- en voertaal in het reguliere onderwijs, kunnen we niet veel meer aangeven in Tabel 6 dan de range waar leerlingen zich in de verschillende fasen van het voortgezet onderwijs zullen bevinden.

	LUISTEREN	LEZEN	GESPREKKEN VOEREN	SPREKEN	SCHRIJVEN
aanvang vo	A2-B1	A2-B1	A2-B1	A2-B1	A2-B1
eindexamen vmbo	B1-B2	B1-B2	B1-B2	B1-B2	B1-B2
eindexamen havo/vwo	B2-C1	B2-C1	B2-C1	B2-C1	B2-C1

Tabel 6: Samenvattend overzicht relatie niveaus van het CEF en Taalportfolio NT2 12+ met eindexamenniveaus voortgezet onderwijs

Eigen ervaringen

We hebben geprobeerd de oude kerndoelen Nederlands van de basisvorming en eindtermen Nederlands vmbo voor leesvaardigheid te koppelen aan de niveaus van het CEF zoals die in het Taalportfolio NT2 voor 12 jarigen en ouder nu zijn geconcretiseerd in voorbeeldsituaties en toelichtingen bij de ik-kan-formuleringen. Ook voor andere vaardigheden dan leesvaardigheid zijn kerndoelen en eindtermen geformuleerd en ook in kerndoelen en examenprogramma's voor andere vakken worden eisen aan taalvaardigheid geformuleerd. We moesten ergens beginnen en leesvaardigheid speelt een grote rol in het eindexamen vmbo.

We zijn tot de conclusie gekomen dat zonder concrete taken, zonder concrete teksten en opdrachten er weinig zinnigs te zeggen is over de relatie van de kerndoelen en eindtermen Nederlands met de CEF-niveaus. De formuleringen van kerndoelen en eindtermen zijn in vergelijking met het taalportfolio dermate vaag dat een nauwkeurige plaatsbepaling niet mogelijk is. Als we dan ook nog nuanceringsen zouden willen geven tussen bijvoorbeeld examenprogramma's voor de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerwegen, gaan we ons helemaal op glad ijs begeven. Daar is nader onderzoek voor nodig.

Tot slot

Het gebruik van het taalportfolio mvt en NT2 laat zien dat leerlingen het leuk vinden om er mee te werken. Bakker en Rutgers (2005) citeren een docent Consumptief in beroepsgericht vmbo: 'Het uitgangspunt van het taalportfolio is dat je op een positieve manier aandacht besteedt aan de zaken die leerlingen kunnen. Met het taalportfolio kan de leerling laten zien: dat kan ik!' Dergelijke

ervaringen zijn er al veel in diverse sectoren van het onderwijs (Stoks, 2001; Broeder en Aarts, 2005). Het geeft de leerling inzicht in zijn taalontwikkelingsproces en de leerling wordt actief betrokken bij de planning van zijn leerproces. Het CEF en het eruit voortvloeiende taalportfolio voor mvt en NT2 lijken helderheid te verschaffen, maar er moet nog veel gebeuren (Janssen-van Dieten, 2001) voordat het onbekommerd in het onderwijs gebruikt kan worden.

Er zullen onder andere concrete toetsopgaven en leerlingenproducten beoordeeld moeten worden (zoals Citogroep en SLO ook doen voor mvt) om gefundeerd iets te kunnen zeggen over het CEF-niveau van een eindexamenprogramma. De noodzaak daartoe wordt alleen maar groter, gezien het gebruik van het Raamwerk NT2 (voor volwassene in de bve) bij de formulering van competentieprofielen in het mbo voor alle opleidingen; en dus voor alle deelnemers, ook voor hen die geen NT2-leerder zijn (zie Leenders, Poelmans en Den Exter, 2005 voor een kritische reflectie op dit gebruik van het Raamwerk NT2).

In dit artikel hebben we ons gebogen over de vraag naar de relatie van de niveaus van het Taalportfolio NT2 12+ en het Europees referentiekader waarop dat gebaseerd is, met het taalniveau dat in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs vereist wordt. We reiken daarmee buiten het terrein van het onderwijs NT2, wat logisch is, want daar (ver)volgen NT2-leerlingen van 12 jaar en ouder hun schoolloopbaan. Maar het gebruik van het referentiekader in het reguliere (moeder)taalonderwijs is niet zonder problemen, omdat het is ontworpen voor het vreemde (en tweede) talenonderwijs, niet voor het taalonderwijs aan leerlingen die die taal van jongs af aan geleerd hebben.

Het CEF is gebaseerd op veel onderzoek en ervaring, maar de vraag in hoeverre het ook voor 'moedertaalonderwijs' gebruikt kan

worden en waar het mogelijk aangepast of toegespitst moet worden, vraagt nieuw ontwikkelwerk en onderzoek (zie ook Meestringa & Breed, 2004). Daarmee stuiten we dus op een nieuw probleem, waar de komende jaren veel werk voor gedaan zal moeten worden. Voor dit werk zijn ervaren docenten nodig die goed weten te werken met de niveaus.

Nu het Taalportfolio NT2 gereed is, kunnen die ervaren docenten Nederlands (T2) er ook komen. Er is alle reden om alvast met het taalportfolio NT2 12+ aan de slag te gaan, omdat het de leerling laat nadenken over wat hij kan, wat hij nog niet kan en wat hij wil leren, en het de docent laat nadenken over hoe hij kan aansluiten bij wat de leerling wil leren.

LITERATUUR

Bakker, A., & Rutgers, H. (2005). *Beroepsgericht taalportfolio vmbo*. Rotterdam: CED-groep.

Bersee, T., & den Exter, H. (2005). *Verslag expertmeeting Nederlands in het mbo, 14 december 2004*. 's-Hertogenbosch: CINOP.

Broeder, P., & Aarts, R. (2005). *Ervaringen met een taalportfolio in het basisonderwijs*. *Levende Talen Tijdschrift*, 6/4, 29-37.

Council of Europe (2001). *The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dalderop, K., Liemberg, E., & Teunisse, F. (Red.) (2002). *Raamwerk NT2*. De Bilt: Bve-raad.

Dalderop, K., & Teunisse, F. (2002). *Stalenboek Assessment*. De Bilt: Bve-raad.

Driessen, M. (2006). Een hoofdrol voor het taalportfolio? *Beoordeling taalvaardigheid in het mbo*. *Levende Talen Magazine*, 2006/1, 9-12.

Driessen, M., Liemberg, E., Leenders, E., den Exter, H., & van Kleunen, E. (2004).

Referentiedocument 'Talen in de kwalificatieprofielen' Moderne Vreemde Talen en Nederlands. Advies aan het procesmanagement. Enschede: SLO.

Hest, E. van, de Jong, J. H. A. L., & Stoks, G. (2001). *Nederlandse taalkwalificaties in Europees verband. Nederlandse examenniveaus voor Frans, Duits en Engels en hun plaats op de Europese schaal van taalvaardigheid*. Enschede/Arnhem: SLO/Cito.

Hofman, I. (2003). *Taalvaardigheden VMBO-ROC onder de loep. Taalvaardig genoeg voor het ROC?* *LES*, 125, oktober 2003, 37-39.

Janssen-van Dielen, A-M. (2001). 'Nee, ik ben van de trap gevallen.' Hoe geschikt zijn de niveaudecriptoren van het CEF voor NT2? *Levende Talen Tijdschrift*, 2/3, 20-26.

Jong, J. H. A. L. de (2001). *Het Europees Referentiekader*. *Levende Talen Tijdschrift*, 2/3, 3-9.

Kleunen, E. van, & Noijons, J. (2005). *Wat kan ik zeggen? Gespreksvaardigheid in beeld gebracht*. Enschede: SLO/Citogroep.

Kleunen, E. van, Leenders, E., & Noijons, J. (2004). *Wat kan ik lezen? Teksten met taken bij de descriptoren van het Europees Taalportfolio voor gebruik in de volwasseneneducatie*. Enschede: SLO/Citogroep.

Leenders, E., Poelmans, P. & den Exter, H. (2005). *Nederlands en het Raamwerk NT2 in het mbo*. 's-Hertogenbosch/Enschede: CINOP/SLO

Liemberg, E. (2001). *Een Europese impuls voor de talen in het beroepsonderwijs*. *Levende Talen Tijdschrift*, 2/3, 27-33.

Meestringa, T., & Breed, M. (2004). *Het CEF en moedertaal*. *Moer* 2004/4, p. 128-139.

Meijer, D., & Liemberg, E. (Red.) (2004). *Taalprofielen*. Enschede: Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen (NaB-MVT).

Neuvel, J., Bersee, T., den Exter, H., & Tijssen, M. (2004). *Nederlands in het middelbaar beroepsonderwijs. Verkennend onderzoek naar het onderwijsaanbod Nederlands en de taalvaardigheid van de leerlingen*. Den Bosch: CINOP.

Staatsen, F., & Stoks, G. (2001). *Analyse van de examenprogramma's voor vmbo en havo/vwo ten behoeve van de afstemming op de Europese schaal van taalvaardigheid*. Enschede: SLO.

Stoks, G. (2001). Beter taalonderwijs met een taalportfolio? *Levende Talen Tijdschrift*, 2/3, 10-19.

Stoks, G., & de Jong, J. H. A. L. (2001). Nederlandse examens en de Europese schaal van taalvaardigheid. *Levende Talen Tijdschrift*, 2/3, 34-38.

Valk, R. (2002). NT2-niveaus: leerdoelen en lesmateriaal. Enschede: SLO (Studie en onderzoek binnen het project Nederlands VO, nr. 34)

Valk, R., & Heesters, K. (2001). *Taal in vakken. Taalniveaus NT2 in het voortgezet onderwijs*. Lienden: Bureau ICE.